

CZU: 94(=16)"18"(092)

CONCEPTUL DE POPOR ȘI NAȚIUNE ÎN SCRIERILE SLAVISTULUI

A.F. HILFERDING (А.Ф. ГИЛЬФЕРДИНГ)

Ion EREMIA

Universitatea de Stat din Moldova

Alexandru F. Hilferding (Гильфердинг) (2(14).07.1831 – 20.06(2.07)1872), a fost unul dintre istoricii-slaviști remarcabili din Rusia secolului al XIX-lea, un slaveanofil convins, ideolog și teoretician al panslavismului. În anii 1856-1858 el a ocupat postul de consul general al Rusiei la Saraevo (Bosnia). În expunerea opiniilor sale despre locuitori, despre populație, Alexandru F. Hilferding utiliza termenii *popor*, *poporație*, *națiune*, *naționalitate*, *neam*. Alexandru F. Hilferding utiliza toți acești termeni numiți mai sus în calitate de sinonime, de termeni interschimbabili, fără a face vreo deosebire calitativă a sensurilor exprimate de aceștia. Un interes deosebit pentru noi prezintă și înțelegerea de către autor a dihotomiei român/moldovean. Scriind despre prezența altor popoare în componența armatei austriece pe timp de pace la mijlocul secolului al XIX-lea, Alexandru F. Hilferding îi menționează pe nemți, italieni, români sau moldoveni (румынов или молдаван) și pe maghiari sau unguri (мадьяр или венгров). Așadar, după cum autorul nu vedea în „maghiari sau unguri” două popoare diferite, exact așa și în cazul „români sau moldoveni” Alexandru F. Hilferding nu subînțelegea două popoare diferite. Referindu-se la populația Bosniei de la mijlocul secolului al XIX-lea, Alexandru F. Hilferding scria că ea este alcătuită, așa cum se înțelege acolo, dar și conform recunoașterii oficiale, din *trei popoare* (*три народа* – subl. A.G.), care aparțin aceluiași *neam* (племени) al sârbilor și vorbesc aceeași limbă. Aceste popoare sunt **turcii**, adică musulmanii, explică Alexandru F. Hilferding; **latinii**, numiți altfel *Krșteni* sau disprețuitor *șokți* (croat. *šokci*, sârb. *шокци*), adică catolicii, explica autorul; **sârbii**, numiți altfel *Rișteni*, adică creștini, sau disprețuitor *vlahi*, adică ortodocși (православные), explica el. Într-o notă de subsol Alexandru F. Hilferding mai face o explicație, anume – că ortodocșii sunt numiți de către catolici *vlahi*, iar musulmanii alătură acest nume către creștinii-raiale de ambele confesiuni, de altfel, conchide autorul, se pare, totuși, prioritar față de ortodocși.

Cuvinte-cheie: români sau moldoveni, latini, turci, sârbi, neam.

THE CONCEPT OF PEOPLE AND NATION IN THE WRITINGS OF SLAVISTS HISTORIAN A.F. HILFERDING (А.Ф. ГИЛЬФЕРДИНГ)

Alexander F. Hilferding (Гильфердинг) (2 (14) .07.1831 - 20.06 (2.07) 1872), was one of the remarkable Slavists historians of 19th-century Russia, a convinced Slavophile, ideologist and theoretician of Panslavism. In 1856-1858 he held the post of General Consul of Russia in Sarajevo (Bosnia). In exposing his views on the inhabitants, on the population, Alexander F. Hilferding used the terms people, population, nation, nationality, lineage. Alexandru F. Hilferding used all these terms mentioned above as synonyms, interchangeable terms, without making any qualitative difference of the meanings expressed by them. Of particular interest to us is the author's understanding of the Romanian / Moldovan dichotomy. Writing about the presence of other peoples in the Austrian army during peacetime in the mid-nineteenth century, Alexander F. Hilferding mentions Germans, Italians, Romanians or Moldovans (румынов или молдаван) and Magyar or Hungarians (мадьяр или венгров). Therefore, as the author did not see in "Magyars or Hungarians" two different peoples, just as in the case of "Romanians or Moldovans", Alexander F. Hilferding did not treat them as two different peoples. Referring to the population of Bosnia since the mid-nineteenth century Alexander F. Hilferding wrote that it is composed, as understood there, but also according to official recognition, of *three peoples* (три народа – subl. A.G.), who belong to the same *family* (племени) of Serbs and speak the same language. These people are **Turks**, that is, Muslims, explains Alexander F. Hilferding; **Latins**, otherwise called *Krșteni* or scornful *Šokți* (Croatian *šokci*, Serbian *шокци*), meaning Catholics, explains the author; **Serbs**, otherwise called *rișteni*, i. e., Christians, despising Vlachs, i. e., Orthodox (православные), he explains. In a footnote Alexander F. Hilferding gives another explanation, namely, that the Orthodox are named *Vlachs* by the Catholics, and the Muslims attach this name to the Raya-Christians of both confessions, otherwise, the author concludes, it seems, as a priority, also to the Orthodox.

Keywords: Romanians or Moldovans, Latins, Turks, Serbs, family.

Introducere

Alexandru F. Hilferding (Гильфердинг) (2(14).07.1831 – 20.06(2.07)1872), german după origine, născut în Varșovia în familia directorului cancelariei diplomatice a rezidentului imperial din Polonia, a fost apreciat

drept unul dintre cei mai remarcabili istorici-slaviști din Rusia secolului al XIX-lea și, de asemenea, un panslavist convins, chiar ideolog și teoretician al panslavismului [1, p.5]. După absolvirea Facultății de Istorie și Filologie a Universității din Moscova (1852) este angajat la Ministerul Afacerilor Externe (MAE) al Imperiului Rus și reușește să susțină teza de magistrul pe lingvistica slavă (1853). Publicarea lucrării *Istoria slavilor baltici* (1855) îi asigură alegerea în calitate de membru corespondent al Academiei de Științe din Petersburg (1856). În anii 1856-1858 Alexandru F. Hilferding a ocupat postul de consul general al Rusiei la Saraevo (Bosnia), de unde s-a întors în Departamentul Asiatic al MAE și a activat până în anul 1861 [2, p.15], iar din anul 1867 s-a aflat în fruntea Secției din Petersburg a Comitetului Slav [3].

Alexandru F. Hilferding a fost printre primii slaviști din Imperiul Rus care a realizat câteva călătorii pe teritoriile slavilor de la sud de Dunăre aflați sub dominația Imperiului Otoman. Datele culese în timpul acestora au stat la baza unor publicații solide, cum au fost *Bosnia, Herțegovina și Serbia Veche* și, de asemenea, *Bosnia la începutul anului 1858* [4].

Terminologie

În expunerea opiniilor sale despre locuitori în general, în locurile pe care le descrie, Alexandru F. Hilferding utiliza termenii *popor*, *poporație*, *națiune*, *naționalitate*, *neam*. Spre exemplu, conform opiniei sale, polonezii erau și naționalitate (*национальность*) [5, p.159,192], și națiune (*нация*) [5, c.188 228, 230, 231, 232, 233, 236, 237 etc.], și popor (*народ*) [5, p.86,137,139, 159,173,174,188,196,216,240], și neam (*польским племенем*) [5, p.137], menționând și *caracterul național polonez* (*польского национального характера*) [5, p.230]. De asemenea, *ungurii sau maghiarii* erau popor (*народ*) [5, p.49, 86, 139], *poporație* (*народность*) [5, p.51], *națiune* (*нации*) [5, p.130], *suedezii* apar desemnați ca *naționalitate* (*национальность*) [5, p.289, 290], *nemții*, ca *naționalitate* (*национальность*) [5, p.290], ca *popor* (*народ*) [5, p.42], ca *poporație* (*народность*), *slavii*, *rușii* și *românii* ca *poporație* (*народность*) [5, p.62, 200, 217, 290]. Referindu-se la conștiința de sine, Alexandru F. Hilferding o determină cu sintagma *conștiință poporană* (*populară*) (*народное самосознание*) [5, p.83, 236].

Așadar, slavistul Alexandru F. Hilferding utiliza toți acești termeni numiți mai sus în calitate de sinonime, de termeni interschimbabili, fără a face vreo deosebire calitativă a sensurilor exprimate de aceștia, inclusiv sintagma *conștiință populară* (*народное самосознание*) prin care trebuie să înțelegem *conștiința națională*.

Un interes deosebit pentru noi prezintă și înțelegerea de către autor a termenilor *român/moldovean*. Referindu-se la prezența la mijlocul secolului al XIX-lea a reprezentanților altor popoare în componența armatei austriece pe timp de pace, Alexandru F. Hilferding îi menționează pe nemți, italieni, „*români sau moldoveni*” (**румынов или молдаван**) și pe „*maghiari sau unguri*” (**мадьяр или венгров**) [5, p.43], ceea ce semnifică că sintagmele respective au pentru autor aceeași semnificație. Așadar, după cum autorul nu vedea în „*maghiari sau unguri*” două popoare diferite, exact așa și în cazul „*români sau moldoveni*” Alexandru F. Hilferding nu subînțelegea două popoare diferite, ci unul și același popor, cu două denumiri diferite. Și dacă ținem cont de faptul că termenul *maghiar* (ung. *magyarok*) este un endonim (nume cu care se autointitula), iar *ungur* ekzoetnonim (nume dat de alții), atunci, ordinea în care sunt plasați și termenii *români sau moldoveni* ar atesta, în conceptul lui Alexandru F. Hilferding, aceeași situație: termenul *români* este un endonim, iar *moldoveni* – ekzoetnonim.

Pentru a înțelege conceptul lui A.Hilferding asupra semnificației termenilor *popor*, *poporație*, *națiune*, *naționalitate*, pe care am văzut că autorul îi înțelegea și îi utiliza ca pe sinonime, este necesar să mai aducem un citat din opera sa, care, de asemenea, se referă la români: „Doar soarta românilor din Transilvania a fost grea. Transilvania a fost organizată în mod diferit față de Ungaria; ea a fost împărțită în trei *poporații*, *națiuni* (*народности*): magiară, secuiască și germană, care se conduceau separat, singure pe sine, iar afacerile comune erau decise colectiv în Seim; românii însă, deși constituiau masa principală a populației Transilvaniei, nu au fost recunoscuți ca *poporație*, *națiune* (*народность*) independentă cu drepturi politice, iar acei dintre români, care au fost recunoscuți ca nobili, nu erau reprezentanți ai *neamului* (*племени*) lor, ci, în ședințe, se aflau printre membrii *poporațiilor* (*națiunilor*) (*народности*) privilegiate. Este dificil să se decidă de ce vechii maghiari au procedat atât de nedrept cu românii: fie pentru că nu se temeau de acest popor, care, la vremea respectivă, nu avea nicio organizare politică, fie din motive aleatorii, pe care nu le vom căuta aici” [5, p.70-71].

Adică, în realitate, sub termenul rusesc *народность* trebuie să înțelegem aceea ce în limba latină se numea *natio*; or, nu încap nicio îndoială, Alexandru F. Hilferding se referea la faimoasa *Unio Trium Nationum*

semnată pe 16 septembrie 1437 [6], în rezultatul căreia românii au fost excluși din rândul națiunilor privilegiate, actul fiind semnat de nobili (unguri), sași și secui.

Conceptul de popor și națiune

Referindu-se la populația Bosniei de la mijlocul secolului al XIX-lea, Alexandru F. Hilferding menționa că ea este alcătuită, așa cum se înțelegea acolo, dar și conform recunoașterii oficiale, din *trei popoare* (*три народа* – subl. A.G.), care aparțin aceluiași *neam* (*племени*) al sârbilor și vorbesc aceeași limbă. Așadar, în conceptul lui A. Hilferding, *neamul* (*племени*) este o noțiune mult mai largă decât noțiunea *popor* (*народ*). Aceste popoare, continuă Hilferding, sunt:

turcii, adică musulmanii, explică Alexandru F. Hilferding;

latinii, numiți altfel *Kršteni* sau disprețuitor *Šokți* (croat. *šokci*, sârb. *шокци*), adică catolicii, explica autorul;

sârbii, numiți altfel *Rișteni*, adică creștini, disprețuitor *vlahi*, adică *ortodocși* (*православные*), explica el.

Cercetătorii din Rusia contemporană de asemenea subliniază împărțirea populației slave din Bosnia după criteriul apartenenței religioase [7, p.130].

Într-o notă de subsol Alexandru F. Hilferding mai face o explicație destul de interesantă, anume – că *ortodocșii* sunt numiți de către catolici *vlahi*, iar musulmanii alături acest nume către creștinii-raiale de ambele confesiuni, catolici și ortodocși. Dar, conchide autorul, se pare, totuși, prioritar față de ortodocși. În Herțegovina, mai afirma Alexandru F. Hilferding, catolicii îi mai numesc disprețuitor pe ortodocși *Kudrovi*, poreclă pe care el nu a auzit-o în Bosnia [8, p.292].

Referindu-se în continuare la musulmanismul din Bosnia, Alexandru F. Hilferding sublinia că acesta este un fenomen remarcabil care merită toată atenția. Numai două state din lume, menționa el, Albania și Bosnia împreună cu Herțegovina, reprezintă exemplul neamului european care mărturisește islamul. Totuși, ține autorul să precizeze, între Bosnia și Albania este o mare diferență. Pentru albanezul nepăsător față de credință, afirma el, islamul este doar forma exterioară pe care el și-a asumat-o pentru a face hatărul puterii. Albanezul-musulman rămâne în primul rând albanez, iar islamul este pentru el un lucru secundar. Spre deosebire de albanez, slavul-bosniac, care inițial a adoptat islamul tot din considerente lumești, a fost pătruns de spiritul noii religii în așa măsură, încât aceasta a devenit pentru el sensul vieții; acceptând islamul, slavul-bosniac s-a dezis de la orice relații de rudenie cu frații săi de sânge și a primit naționalitatea (*народность*) cu care el nu are nimic comun: slavul s-a făcut turc [8, p.292-293]. Cercetătorii actuali subliniază că teritoriile Bosniei au intrat în componența Turciei „relativ pașnic” și aristocrația slavă locală a adoptat islamul [9, p.209], iar credința a început să determine naționalitatea [10, p.61].

Subliniind că islamul s-a manifestat pe solul slavon prin fanatism și lipsă de forță spirituală, Alexandru F. Hilferding menționa că slavii, în general, nu sunt înclinați spre fanatism, dar ei sunt puternic însuflețiți de credința pe care o mărturisesc. Dacă esența acestei credințe este fanatismul, atunci anume fanatismul pune stăpânire pe slav și atinge la el dimensiuni uriașe. Islamul, concluziona autorul, a făcut din bosniaci mai mari fanați decât erau odinioară arabii și turcii [8, p.293].

Autorul mai atenționează și la o altă posibilă cauză a fanatismului la bosniacii-musulmani, anume – spiritul de renegare. Bosniacii musulmani, afirma autorul, până astăzi, adică până la momentul vizitei sale în Balcani, conștientizează că sunt renegați. Cu toate că ei au renunțat la creștinism câteva secole anterior, ei totuși țin minte că strămoșii lor au fost creștini. Renegatul, susținea A. Hilferding, „fără de voie devine fanatic al noii sale religii, ca să îndreptățească în fața propriilor ochi apostazia (*вероотступничество*) sa [8, p.293], adică renunțarea publică la o religie, ortodoxia, și adoptarea alteia, islamul. Musulmanii „autohtoni” din Bosnia sunt prezentați de autor ca fiind mult mai cruzi decât turcii propriu-zisi. Straniu i se pare autorului și faptul că în anul 1851 Bosnia a luptat împotriva Turciei în numele credinței musulmane, dar și faptul că, pe teren slav, islamul practic nu a dat nimic, comparativ cu lumea arabă, persană și turcă [8, p.294]. Alexandru F. Hilferding explică acest fapt prin aceea că, afirma el, probabil, spiritul acestei religii era contrar naturii *neamului* (*племени*) slav [8, p.294]. Autorul indică și la alte trăsături caracteristice negative ale bosniacului musulman, cum ar fi lenea, mândria leneșă și fără viață, frica, lipsa caracterului de întreprinzător etc. [8, p.297].

Conform datelor statistice din anul 1879, structura religioasă în Bosnia și Herțegovina era următoarea: ortodocși – 42,8%, musulmani – 38,73%, catolici – 18,08% [11, p.220]. Referindu-se la problema bosniac – musulman, autorul consideră că după Recensământul din anul 1971 termenul „musulmani” a devenit

sinonim cu termenul „popor” (*народности*) [11, p.221], afirmație care, privită din perspectiva aprecierilor făcute de A.Hilferding, nu poate fi acceptată. E.G. Ponomareva, reieșind din principiul că „națiunea nu este neapărat egală cu poporul statului” [12, p.64-76; 13, p.88], indica că, conform Recensământului din anul 1991, în Bosnia musulmanii alcătuiau 43,7%, sârbii – 31,4%, croații – 17,3% și slavii de sud – 5,5%. Autoarea mai afirmă că pentru prima dată termenul „musulman” cu semnificația de naționalitate apare în Recensământul din Iugoslavia efectuat în anul 1961, în ancheta căruia apare indicația la religie – ateist, iar la naționalitate – musulman. Conform aceleiași autoare, din anul 1971 musulmanii au primit statutul de popor (*narodnosti*), iar prin Constituția din anul 1974 statutul de națiune. Din perspectiva observațiilor lui A.Ghilferding, concluzia autoarei că „astfel, anume în perioada socialistă s-a format *națiunea formatoare de stat* (*государствообразующая нация*) în această republică (Iugoslavia – I.E.) – musulmanii” [12, p.64-76], este discutabilă.

Totuși, descriind situația din sudul Bosniei, Alexandru F. Hilferding amintește satele locuite de *poporul sârb* (*сербским народом*), care se deosebesc de satele din Rusia. Acestea sunt alcătuite din cuiburi a câte 3-5 locuințe împrăștiate pe o distanță destul de mare. Zece sau mai multe asemenea cuiburi alcătuiesc o obște cu un singur nume și au un conducător, numit *cnez*. Acest mod de viață, considera autorul, a intrat profund în viața lor și a contribuit la dezvoltarea neînțelegerilor și vrajbei, ca o trăsătură distinctivă a caracterului neamului sârbilor [8, p.63].

În localitatea Rogatiț, Alexandru F. Hilferding fixa 120 de familii de musulmani, 6 familii de ortodocși și 30 de familii de țigani fierari [8, p.72]. Cu alte cuvinte, mai apare o comunitate, care, conform clasificării anterioare a autorului, nu-și are loc.

Referindu-se la situația deosebită din Bosnia și Serbia, autorul se întreabă: „De ce pe acești munți este trasat hotarul care împarte două regiuni ce aparțin unui popor, care vorbește o singură limbă, două regiuni, dintre care una îi este permis să se dezvolte și să înflorească, iar cealaltă este condamnată la o veșnică stagnare și întuneric?”. Pentru autor răspunsul este simplu: populația locală musulmană ar constitui lanțurile care împiedică dezvoltarea Bosniei [8, p.75]. Cu toate acestea, uneori autorul afirmă că se vorbește în limba bosniacă (*по-боснийски*) [8, p.85]. Aceasta, însă, pentru dânsul nu este un argument ca să susțină existența unei „limbi bosniace”.

Alexandru F. Hilferding observa deosebirile dintre bosniacii-musulmani, numiți și bosniaci, și herțegovineni, și sârbi, și, pe exemplul dansurilor pandurilor (*ostași-grăniceri* – I.E.) sârbi, sublinia vitejia, istețimea, iscusința, veselia în mișcările dansatorilor sârbi, comparativ cu mișcările stângace și timiditatea măhnită a supușilor turci. Alexandru F. Hilferding explică într-o notă de subsol că pentru a-i deosebi pe locuitorii Serbiei de alți sârbi, poporul îi numește sârbieni (*сербиянцами*) [8, p.82]. Aceasta este pentru sârbi, concluziona autorul, influența simțământului independenței. Chiar și limba sârbilor s-a înobilat, vorba sârbului a devenit mai curată, în ea nu se mai aud urâtele expresii turcești, care alcătuiau fiecare al treilea cuvânt din vorba bosniacului [8, p.81-82].

Ajuns la câmpia Senicik, autorul scrie că de aici și mai departe se încep așezările albaneze și dacă după muntele Vlahul Bătrân (*Старый Влах*) veți întâlni un musulman, să fiți siguri că el este arnăut sau urmaș al arnăuților; dacă veți întâlni un ortodox, acesta cu siguranță este slav, fiindcă, sublinia autorul, cu unele excepții minore, în afara Bosniei nu sunt slavi care au acceptat islamul. Evident, constatând o atare situație, A.Hilferding își dă întrebarea: De ce în Bosnia credința ortodoxă a fost atât de slab păzită de locuitorii care sunt tot sârbi? Dânsul explica această situație prin aceea că Bosnia din timpuri străvechi a fost izolată de alte teritorii sârbe, iar din cauza dușmăniei față de stăpânii Serbiei, care erau ortodocși învederați, stăpânii Bosniei în cea mai mare parte erau dușmani ai ortodoxiei, aceasta menținându-se aici doar izolat. Pe când în Serbia propriu-zisă populația a fost ortodoxă până la cucerirea otomană și a rămas așa până în prezent [8, p.85-86].

Abordând în continuare problema religiei, Alexandru F. Hilferding sublinia că relația elementelor romano-catolic și ortodox în Bosnia este destul de curioasă. În alte teritorii slave o religie, de regulă, este împărțită de un singur *neam* (*племени*), altă religie de alt neam și relația dintre religii este umbrită de relația dintre *popoare* (*народностей*); în sudul Ungariei, unul și același popor (*народность*) sârb este împărțit între credința romano-catolică și ortodoxă, numai că aici se implică și guvernul, înăbușind-o pe una și susținând-o pe cealaltă. Pe când în Bosnia unul și același popor (*народ*) slav, parte mărturisește catolicismul, parte ortodoxia, dar ambele religii în aceeași măsură, străine guvernului, au fost lăsate în voia sorții pe parcursul a patru secole [8, p.86].

Care este rezultatul acestei atitudini? se întreabă Alexandru F. Hilferding. După convingerea proprie, cea mai importantă consecință constă în faptul că ortodocșii și catolicii au devenit străini unii față de alții, așa încât ei, în sensul deplin, au format două popoare diferite. Greșesc amarnic acei care, continuă autorul, extind asupra slavilor turci ideea naționalității (*народности*), elaborată între slavii catolici și protestanți, supuși guvernului german. Pentru slavii turci, opinează autorul, naționalitatea (*народность*) nu este în națiune (*народность*), ci în religie. Este adevărat, menționează autorul, cel mai simplu sârb este în stare să se distingă de un bulgar sau un grec, dar acel simț de care el este pătruns și care îl face membru al comunității umane nu este un simț național (*народное*), ci un simț religios, de aceea, dacă el mărturisește credința ortodoxă, catolică sau musulmană, el se consideră membru al poporului ortodox, latin sau turc. Identitatea limbii, a originii și a obiceiurilor nu semnifică nimic în fața deosebirilor religioase. Poziția lui Alexandru F. Hilferding este destul de categorică în acest sens: el nu emite o presupunere, ci exprimă o realitate. Discutați cu oricine dintre turcii sârbi, propune A.Hilferding cititorului, și imediat o să vă convingeți că latinii se uită la ortodocși și ortodocșii la latini ca la două comunități deosebite, nu doar din punct de vedere religios, dar și național, cetățenesc. Întrebați pe orice bosniac, sârb sau herțegovinean, la ce popor aparține și el vă va răspunde ce religie mărturisește [8, p.87].

Conform autorului, marele merit al bisericii ortodoxe a constat în faptul că ea a reușit să se contopească cu naționalitatea (*народностью*), pe când catolicismul și islamul au nimicit națiunea (*народность*). „Sârb înseamnă ortodox, iar ortodox, pentru poporul simplu, înseamnă sârb”, conchide Alexandru F. Hilferding. Autorul aduce și câteva situații prin care demonstrează că în conștiința musulmanilor și catolicilor ideea de *națiune sârbă* s-a identificat cu ideea de *mărturisire ortodoxă*. Cu atât mai mult, sublinia autorul, această idee s-a cristalizat în conștiința poporului sârb ortodox. Pentru sârbul ortodox, refuzul la credința sa ar însemna și renunțarea la existența sa națională (*народного бытия*) [8, p.87].

Situația pe care o prezintă Alexandru F. Hilferding este destul de interesantă: „Convertindu-se la islam, afirma el, oamenii din neamul (*племени*) local se situau de partea poporului (*народа*) străin, cuceritor; convertindu-se la catolicism, ei cădeau într-o deznaționalizare (*безнародность*) totală” [8, p.88].

Conform lui Alexandru F. Hilferding, oriunde ar locui sârbul ortodox, în Bosnia, Herțegovina, Dalmația, Ungaria, Serbia, în afară de Biserică, el mai are o patrie mare, Țara Serbiei, e drept, împărțită între mai multe guverne, dar, totuși, existentă în ideal, ca țara unui popor ortodox sârb, cu datinile sale și istoria sa, care sunt vii până astăzi [8, p.88].

Spre deosebire de acesta, sârbul catolic, specifică Alexandru F. Hilferding, respinge tot ce este sârb ortodox și nu știe de patria sârbă, de Serbia de odinioară. El are doar o patrie îngustă, provincială: el se numește bosniac, herțegovinean, dalmatin, slav, în dependență de regiunea unde el s-a născut; el își numește limba sa nu limba sârbă, ci *bosniacă* (*босанским*), dalmatină, slavonă etc.; dar dacă el vrea să generalizeze noțiunea despre această limbă, care este una și aceeași în Bosnia, Dalmația și Slavonia, el o numește *limba noastră* (*нашимъ* – subl. A.G. – языком). Dar ce este această limba noastră, afirmă Alexandru F. Hilferding, el nu poate spune, fiindcă el singur nu are o patrie, un nume *național* (*народного*). În afară de regiunea sa strămtă, el are doar o singură patrie – biserica romano-catolică; de aceea, sârbul catolic se mai numește în mod obișnuit *Krștean*, după cum sârbul ortodox se numește *Riștean*, ceea ce înseamnă creștin [8, p.88].

Ajuns în orașul Pazarul Nou (Новый-Пазар) Alexandru F. Hilferding ne informează că el este situat pe unul dintre cele mai vechi teritorii istorice ale Țării Sârbești și se numea Rasiu (Расью), după numele râului cu același nume, sau Rașka. Regii sârbi au purtat titlul de regi ai țărilor Serbia și Rașka. Popoarele occidentale (italienii și ungrorii) cunoșteau Serbia mai ales sub numele de Rassii, Rașții, Rascia, iar sârbi erau numiți rasciani. Până în prezent, menționează autorul, maghiarii nu-i știu pe sârbi decât cu numele Rați (Раць) [8, p.94].

Conceptul slavofil al lui A.Hilferding s-a manifestat și în afirmația că slavii erau străini individualismului catolic și protestant din Occident, ceea ce sublinia corespunderea spiritului slav ortodoxiei [14, p.16]. Credința ortodoxă s-a contopit într-o asemenea măsură cu naționalitatea lor, sublinia autorul, încât în denumirile populare sârbul și bulgarul, implicit includ conceptul de religie ortodoxă. Dacă doar unul dintre aceste popoare, continua autorul, de exemplu, sârbi, ar combina conceptul credinței ortodoxe cu numele său și nu ar putea ști despre existența altor popoare de aceeași credință, atunci am considera probabil o astfel de combinație ca fiind ceva extern și întâmplător, dar fiecare sârb știe că bulgarii și grecii trăiesc alături de el, ei se întâlnesc permanent și știu că, deși nu sunt sârbi, ei sunt, totuși, creștini ortodocși ca el însuși; același lucru se referă și la bulgari. Iată de ce, explica A.Hilferding, reprezentanții neamului (*племени*) sârb și bulgar,

cum încetează să mai fie ortodocși, în fața conaționalilor săi pierd nu doar numele, dar chiar ei singuri renunță la el. Sârbul și bulgarul, care a adoptat islamul sau catolicismul, pentru nimic în lume nu se mai numește sârb sau bulgar, cu toate că vorbește în limba sârbă sau bulgară și trăiește printre sârbi sau bulgari. Musulmanul se numește turc, cu toate că nu știe niciun cuvânt în limba turcă, sau pomac, catolicul se numește latin sau pavlican. Chiar și limba nu o mai numesc bulgară sau sârbă, ci simplu: „limba noastră sau limba unui anumit loc”. Conform observațiilor lui A.Hilferding, considerate de el însuși încă incomplete, situația dată nu se referă la greci. Acei puțini greci care au adoptat islamul sau catolicismul nu încetează să se considere greci, ei mențin naționalitatea lor, pe când sârbul și bulgarul mențin naționalitatea atâta timp cât sunt ortodocși; renunțând la ortodoxie ei încetează de a mai fi sârbi sau bulgari [1, p.115-117]. A.Hilferding se referă și la problema dreptului istoric și supune criticii politica maghiară și austriacă de a controla teritoriile pe care cândva le-a controlat coroana Sfântului Ștefan [1, p.137]. Autorul este profund convins că nicio națiune nu poate proclama dreptul istoric drept normă de conduită în relațiile cu alte neamuri (племенам). În acest sens, dreptul istoric conține în sine minciuna și discordia, el este suicid pentru popor. Referindu-se la dreptul popoarelor la libera existență, A.Hilferding afirma că fiecare naționalitate are drepturi egale la existență și dezvoltare nestingerită în cadrul granițelor sale. Acest drept reiese direct din însuși dreptul persoanei umane și la fel cum acest drept nu împiedică oamenii să difere unul de altul în ce privește abilitățile, forța, fericirea, bogăția, la fel drepturile egale ale naționalităților admit diferența între ele, diferență care își are originea în forța materială și morală, în talente, în situația favorabilă, în cantitatea de capital uman și material etc. [1, p.138].

Referindu-se la imensul spațiu ocupat de lumea slavă în Europa de Est, A.Hilferding indică și la existența printre cele 80 de milioane de slavi a cca 2 milioane de albanezi, a cca 8 milioane de români și a 5 milioane de maghiari. Autorul sublinia legăturile indisolubile ale acestora cu lumea slavă. El pune la îndoială capacitățile acestora la dezvoltarea societății: „Cu ce principii originale, vitale, pot contribui românii, albanezii, maghiarii la dezvoltarea omenirii?”. Reieșind din acestea, el propunea, în primul rând ungușilor, să-și „unească inimile” și „munca lor” cu lumea slavă. Aceste rânduri erau scrise de A.Hilferding în noiembrie 1860 [1, p.90-91].

Concluzii

Alexandru F. Hilferding (Гильфердинг) (2(14).07.1831 – 20.06(2.07)1872), a fost unul dintre istoricii slavisti remarcabili din Rusia secolului al XIX-lea, care a realizat câteva călătorii pe teritoriile slavilor de la sud de Dunăre aflați sub dominația Imperiului Otoman. În expunerea opiniilor sale despre locuitori, despre populație, Alexandru F. Hilferding utiliza termenii *popor*, *poporație*, *națiune*, *naționalitate*, *neam* în calitate de sinonime, de termeni interschimbabili, fără a face vreo deosebire calitativă a sensurilor exprimate de aceștia. Un interes deosebit pentru noi prezintă și înțelegerea de către autor a dihotomiei român/moldovean. Scriind despre prezența altor popoare în componența armatei austriece pe timp de pace la mijlocul secolului al XIX-lea, Alexandru F. Hilferding îi menționează pe nemți, italieni, români sau moldoveni (румынов или молдаван) și pe maghiari sau ungușii (мадьяр или венгров). Așadar, după cum autorul nu vedea în „maghiari sau ungușii” două popoare diferite, exact așa și în cazul „români sau moldoveni” Alexandru F. Hilferding nu subînțelegea două popoare diferite.

Referindu-se la populația Bosniei de la mijlocul secolului al XIX-lea, Alexandru F. Hilferding scria că ea este alcătuită, așa cum se înțelege acolo, dar și conform recunoașterii oficiale, din *trei popoare* (*три народа* – subl. A.G.), care aparțin aceluiași *neam* (племени) al sârbilor și vorbesc aceeași limbă. Aceste popoare sunt **turcii**, adică musulmanii, explică Alexandru F. Hilferding; **latinii**, numiți altfel *Krșteni* sau disprețuitor *șokți* (croat. *šokci*, sârb. *шокци*), adică catolicii, explica autorul; **sârbii**, numiți altfel *Rișteni*, adică creștini, sau disprețuitor *vlahi*, adică ortodocși (православные), explica el. Într-o notă de subsol Alexandru F. Hilferding mai face o explicație, anume – că ortodocșii sunt numiți de către catolici *vlahi*, iar musulmanii alătură acest nume către creștinii-raiale de ambele confesiuni, de altfel, conchide autorul, se pare, prioritar, de asemenea față de ortodocși. În Herțegovina, mai afirma Alexandru F. Hilferding, catolicii îi mai numesc disprețuitor pe ortodocși *Kudrovi*, poreclă pe care el nu a auzit-o în Bosnia.

Din toate acestea reiese limpede că pentru Alexandru F. Hilferding „poporul” din Bosnia era un colectiv religios, identificarea locuitorilor făcându-se după criteriul credinței sau al confesiunii religioase. Noțiunea „popor” nu are un conținut etnic, ci unul religios. Chiar și în cazul sârbilor, denumirea etnică de sârbi s-a transformat într-un termen echivalent cu termenul „creștin”.

Referințe:

1. ГИЛЬФЕРДИНГ, А.Ф. *Россия и славянство* / Сост. С.В. Лебедев. Отв. ред. О.А. Платонов. Москва: Институт русской цивилизации, 2009, с.5.
2. ЕМЕЛЬЯНОВ, Е.П. Взгляды А.Ф. Гильфердинга на славянский вопрос в Австрийской империи. В: *Научный диалог: История. Социология. Философия*, 2013, №11(23), с.15. (http://nauka-dialog.ru/assets/userfiles/1450/13-20_Emel'yanov.pdf)
3. ПОПОВ, А.А. *Гильфердинг Александр Федорович* (http://www.hrono.ru/biograf/bio_g/gilferding_af.php)
4. МЕЛЬЧАКОВА, К.В. *Славяне-мусульмане Боснии и Герцеговины в трудах А.Ф. Гильфердинга* (<https://cyberleninka.ru/article/n/slavyane-musulmane-bosnii-i-gertsegoviny-v-trudah-a-f-gilferdinga>).
5. ГИЛЬФЕРДИНГ, А.Ф. *Россия и славянство* / Сост. С.В. Лебедев. Отв. ред. О.А. Платонов. Москва: Институт русской цивилизации, 2009, с.159,192.
6. POP, I.-A. *Conștiința publică oficială despre statutul românilor din Transilvania și Ungaria în Evul Mediu* (<http://dspace.bcucluj.ro/bitstream/123456789/48130/1/Pop%2B%2BIoan%2BAurel-Constiinta%2Bpublica%2Boficiala-2009.pdf>)
7. МЕЛЬЧАКОВА, К.В. *К вопросу о роли России в деле просвещения женского населения Боснии в XIX в. Сараевская школа для девочек Стаки Скендеровой*, с.130 (<https://cyberleninka.ru/article/n/k-voprosu-o-rolu-rossii-v-dele-prosvescheniya-zhenskogo-naseleniya-bosnii-v-xix-v-saraevskaya-shkola-dlya-devochek-staki-skenderovoy>).
8. *Босния, Герцеговина и Старая Сербия*. Собрание сочинений А.Гильфердинга. Том третий. С.-Петербургъ: Издание Д.Е. Кожанчикова, 1873, с.292.
9. МЕЛЬЧАКОВА, К.В. Проблемы турецкого управления в Боснии, Герцеговине и Старой Сербии глазами русского дипломата, историка и путешественника А.Ф. Гильфердинга. В: *Государственное управление. Электронный вестник*, Июнь 2015 г. Выпуск № 50, с.209. (<https://cyberleninka.ru/article/n/problemy-turetskogo-upravleniya-v-bosnii-gertsegovine-i-staroy-serbii-glazami-russkogo-diplomata-istorika-i-puteshestvennika-a-f>).
10. МЕЛЬЧАКОВА, К.В. *Дипломатия и путешествия в неизведанных славянских землях. А.Ф. Гильфердинг и А.С. Ионин на службе в первом русском консульстве в Сараево*, с.61. (<https://cyberleninka.ru/article/n/diplomatiya-i-puteshestviya-v-neizvedannyh-slavyanskikh-zemlyah-a-f-gilferding-i-a-s-ionin-na-sluzhbe-v-pervom-russkom-konsulstve-v-saraevo>)
11. ГУСЬКОВА, Е.Ю. *История Югославского кризиса (1990-2000)*. Москва: Русское право/ Русский Национальный Фонд, 2001, с.220. (https://vk.com/doc35528094_481392783?hash=9b4f7b8f8a0020e503&dl=98377b9ecbdbf016f1)
12. ПОНОМАРЕВА, Е.Г. Босния и Герцеговина: государство без государственности. В: *Вестник МГИМО Университета*, 2011, №1(16), с.64-76. (<https://mgimo.ru/upload/iblock/6de/6de0f0e964f52aa65e40cb237f62b80f.pdf>)
13. ПЛИЕВ, С.М. Типологизация современных государств в контексте современного состояния государственности Южной Осетии. В: *Вестник Российского Университета Дружбы Народов, серия Политология*, 2014, №3, с.88. (<https://cyberleninka.ru/article/n/tipologizatsiya-sovremennyh-gosudarstv-v-kontekste-sovremennogo-sostoyaniya-gosudarstvennosti-yuzhnoy-osetii>)
14. ЕМЕЛЬЯНОВ, Е.П. *Взгляды А.Ф. Гильфердинга на славянский вопрос в Австрийской империи*, с.16. (<https://cyberleninka.ru/article/n/vzglyady-a-f-gilferdinga-na-slavyanskiy-vopros-v-avstriyskoy-imperii>)

Date despre autor:

Ion EREMIA, doctor habilitat, profesor universitar, Facultatea de Istorie și Filosofie, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: ioneremia2007@gmail.com

ORCID: 0000-0002-2007-9233

Prezentat la 11.09.2019